

İTKAN AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

مجلة إتيقان للدراسات الأكاديمية

ITKAN JOURNAL FOR ACADEMIC RESEARCH

e-ISSN: 3062-0988

Cilt | المجلد | Volume: 2

Sayı | العدد | Issu: 2

Haziran | حزيران | June 2025

Yûsuf-ı Aczî İsimli Bir Şâire Ait Manzûm İlmihâl: Manzûme-i İsm-i Celâl A Verse Catechism Attributed to the Poet Yûsuf-ı Aczî: Manzûme-i İsm-i Celâl

Mehmet Halit AYAR

Arş.Gör.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
Kahramanmaraş, Türkiye
E-mail: mehmethalitayar@gmail.com

Dr. Res. Asst., Kahramanmaraş Sütçü
İmam University, Faculty of Theology.
Kahramanmaraş, Turkey
ORCID: 0009-0005-8489-9694

Makale Bilgisi | معلومات المقالة | Article Information

Makale Türü نوع المقالة Article Types:	Araştırma Makalesi بحث Research Article
Geliş Tarihi تاريخ الإرسال Date Received:	01.05.2025
Kabul Tarihi تاريخ القبول Date Accepted:	21.05.2025
Yayın Tarihi تاريخ النشر Date Published:	30.06.2025
Yayın Sezonu فصل النشر Pub Date Season:	Haziran حزيران June

Atıf | كيفية الإحالة | Cite as

Ayar, Mehmet Halit. "Yûsuf-ı Aczî İsimli Bir Şâire Ait Manzûm İlmihâl: Manzûme-i İsm-i Celâl". *İtkan Akademik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (Haziran 2025), 181- 206.

İntihal | الانتحال | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

تم فحص هذه المقالة باستخدام برنامج iThenticate، ولم يتم اكتشاف أي انتحال.

This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan | التعهد الأخلاقي | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

يُعلن أنه تم الالتزام بالمبادئ العلمية والأخلاقية أثناء تنفيذ وكتابة هذه الدراسة، وأن جميع المصادر المستخدمة قد تم توثيقها بشكل صحيح.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Halit AYAR).

Yayıncı | الناشر | Published by

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi | جامعة كهرمان مرعش الاستقلال | Kahramanmaraş İstiklal University

Lisans Bilgisi | الترخيص | License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC 4.0) ile lisanslanmıştır.

هذا العمل مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي - الإحالة - غير تجاري 4.0 دولي (CC BY NC 4.0).

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC 4.0).

Yûsuf-ı Aczî İsimli Bir Şâire Ait Manzûm İlm-i Hâl: Manzûme-i İsm-i Celâl

Öz: Bu makale, Süleymaniye Kütüphanesi Kasıdecizâde Bölümü'nde 140 numarayla kayıtlı bulunan, "Aczî" mahlaslı Yûsuf adlı bir müellife ait Manzûme-i İsm-i Celâl isimli manzûm ilmihalin tanıtımını ve edebî açıdan değerlendirmesini konu edinmektedir. Çalışmada, öncelikle ilmihâl kavramının tarihî gelişimi, dinî-teorik temelleri ve edebî yönüyle Türk-İslâm kültüründeki yeri ele alınmış; ardından söz konusu eserin şekil, muhteva ve dil özellikleri analiz edilmiştir. Hece ölçüsüyle ve dördlükler hâlinde yazılmış bu metin, özellikle halkın kolaylıkla anlayabileceği bir üslupla kaleme alınmış olması yönüyle manzûm ilmihâl geleneği içerisinde dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Didaktik ve dinî içeriğiyle ilâhî türüyle de ilişkili bulunan gayet açık ve ezberlenebilir bir dil kullanılarak kaleme alınmış bu eser, mükelleflerin sorumlu olduğu ilmihâl bilgilerini sade, anlaşılır ve akıcı bir üslupla sunmasının yanı sıra muhtemelen Anadolu sahasındaki genel halk kitlelerinde Ehl-i sünnet itikadıyla birlikte Hanefî mezhebine bağlılık bilincini yerleştirme ve bu bağlılığı pekiştirme amacı taşımaktadır. Bu yönüyle, yalnızca bireysel dindarlığı değil, mezhep merkezli kolektif kimliği de tahkim etmeyi hedefleyen bir metin olarak öne çıkmakta ve ilmihâl geleneğinin halkla buluştuğu noktada edebî bir araç olarak şiirin üstlendiği öğretici ve inşa edici işlevi yansıtmaktadır. Bu bağlamda eser, ilmi faydasının ötesinde, sosyal-dinî aidiyetlerin aktarımında kullanılan işlevsel bir vasıta olma niteliğiyle de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam edebiyatı, Yûsuf-ı Aczî, İlmihâl, Manzûm, Mezhep, Hanefî.

A Verse Catechism Attributed to the Poet Yûsuf-ı Aczî: Manzûme-i İsm-i Celâl

Abstract: This article introduces a literary analysis of Manzûme-i İsm-i Celâl, a versified ilmihal (manual of basic Islamic creed and law) authored by Yûsuf, who wrote under the pen name "Aczî." The work is preserved in the Süleymaniye Library, Kasıdecizâde Collection, under manuscript number 140. The study begins by discussing the historical development of the ilmihal genre, its religious and theoretical foundations, and its role within the literary and cultural framework of the Turkish-Islamic tradition. It then proceeds to analyze the formal structure, content, and linguistic features of the work in detail. Composed in quatrains and employing syllabic meter, the text stands out within the tradition of versified ilmhals for its accessible style, crafted to be easily understood by the general public. Characterized by its didactic and religious content, and closely associated with the ilâhî (devotional hymn) genre, this work conveys essential ilmihal knowledge—required of all morally accountable believers—with clarity and fluency. It likely aimed to instill and reinforce adherence to Sunnî theology and the Hanafî school of jurisprudence among the broader Anatolian populace. In this respect, the work stands out as a text that not only fosters individual piety but also strengthens a madhhab-centered collective identity. It reflects the instructive and constructive role of poetry as a literary medium through which the ilmihal tradition reaches the people. Thus, beyond its scholarly value, the text is significant for its capacity to convey and reinforce socio-religious affiliations within the community.

Keywords: Turkish-Islamic literature, Yûsuf-i Aczî, Ilmihal, Versified, Madhhab, Hanafî.

Giriş

Lügat mânâsı itibarıyla “davranış bilgisi” anlamına gelen “ilm-i hal”, bir kavram olarak insanın Rabbine, kendisine, içinde yaşadığı topluma ve çevreye karşı sorumluluklarını ifa etmesinde rehberlik etmeyi amaçlayan, sistematik ve derli toplu bir bilgiler bütünüdür. Diğer bir ifadeyle ilmihâl, akli melekeleri yerinde olan ve yükümlülük bilincine sahip her müslümanın dinî, ahlâkî ve sosyal vecibelerini hakkıyla yerine getirebilmesi için evvel emirde öğrenmesi gereken iman, ibadet, ahlak ve muamelata dair bilgiler manzûmesidir.¹ Bununla birlikte, ilmihâl kelimesi yalnızca bireyin dinî sorumluluklarını yerine getirmesi için gereken bilgileri değil, bu bilgileri sade ve anlaşılır bir şekilde sunan eserlerin adı olarak da kullanılmıştır. Bu anlamda ilmihâl, Osmanlı Anadolu’sunda, temel dinî bilgileri ihtiva eden kitaplara verilen yaygın bir isim olmuş² ve Müslümanların inanç esaslarını, ibadet pratiklerini, gündelik hayatın inceliklerini ve ahlâki erdemleri kavrayıp özümlediği, bir nevî dinî kılavuz ve el kitabı mahiyeti kazanmıştır. Nitekim *Kâmûs-ı Türkî*’de ilmihâl, “akâidin, kavâid-i esâsiye ve ibtidâiyesi ile namaz ve abdest ve sâir mâlûmat-ı dîniyyeyi çocuklara öğretmeye mahsûs kitap”³ şeklinde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda ilmihâller, İslamî eğitimin ilk basamağı olarak en yaygın öğretim kaynaklarından biri hâline gelmiş ve Müslümanlar, ilk dinî bilgilerini ilmihâl türü eserler yoluyla öğrenmişlerdir.

İlmihal literatürünün teşekkül süreci, esasen klasik fıkıh eserlerine dayanan daha geniş kapsamlı bir ilmî zeminde şekillenmiştir. İlk dönemlerde dinî-hukukî bilgiler, mezhep imamlarının kaleme aldığı ayrıntılı metinlerde kapsamlı bir şekilde ele alınmış; zamanla yapılan şerh ve haşiyelerle bu metinlere açıklık ve derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu eserlerin sahip olduğu dilsel ve kavramsal yoğunluk, doğrudan halkın istifadesine sunulmasında birtakım güçlükler doğurmuştur. Bu bağlamda, halkın temel dinî bilgi ihtiyacını karşılamak üzere daha sade ve özlü içeriklere sahip olan akaid ve fıkıh risaleleri, muhtasarlar ve fetva mecmuaları öne çıkmıştır. Henüz ilmihâl geleneği kurumsallaşmadan önce yahut onunla eşzamanlı olarak ortaya çıkan bu eserler, ilmihâlin gelişimine öncülük etmiş; daha sonra klasik anlamda ilmihâl kitaplarının teşekkülüne önemli katkılar sağlamıştır.⁴

İlmihâl geleneğinin teşekkülünde belirleyici olan en temel saik, dinî bilginin herkes tarafından anlaşılabilir bir sadelikle sunulması ihtiyacı olmuştur.⁵ Müellifler, okuyuculara temel dinî ilkeleri açık ve etkili bir şekilde aktarmayı hedefleyerek, ilmihâlleri rafine bilgiler içeren, sade ve anlaşılır bir üslupla yazmaya özen göstermiştir. Bu çerçevede, dinî bilginin yalın, anlaşılır ve toplumun farklı katmanlarına hitap edebilecek bir biçimde sunulmasında; dili hem estetik bir araç hem de işlevsel bir vasıta olarak kullanan edebiyatın ifade kudretinden ve zengin anlatım biçimlerinden istifade edilmiştir. Bu bağlamda, ilmihâl bilgilerinin toplumun farklı katmanlarına aktarılmasında edebiyatın sunduğu ifade imkânları, özellikle şiir sanatı aracılığıyla en parlak ve tesirli biçimde tezahür etmiş. Ritmik yapısı, ahenkli dili ve ezberlemeye elverişli tabiatı sayesinde şiir, ilmihâl bilgilerinin hem hafızalarda kalıcılığını sağlamış hem de sözlü

¹ Hayreddin Karaman v.dğr., *İlmihal (İman ve İbadetler)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016), 1/XIX.; Hatice K. Arpağuş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 22 (Ocak 2002), 26.; Adnan Memduhoğlu, “İlmihâl Edebiyatının Serencâmı”, *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 23.

² K. Arpağuş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”, 26.

³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), 947.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Memduhoğlu, “İlmihâl Edebiyatının Serencâmı”.

⁵ K. Arpağuş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”, 26, 31, 45.

kültür ortamlarında geniş halk kitlelerine aktarılmasını mümkün kılmıştır. Bu çerçevede neşv ü nemâ bulan manzûm ilmihâller, dinî bilgileri hem öğretici hem de estetik bir kıvamla sunan birer irfan menbâi hâline gelmiş; halkın dilinde, zihninde ve gündelik hayatında karşılık bulan canlı metinler olarak ilmihâl geleneğinin kökleşmesine mühim katkılar sunmuştur.

Bu çalışmada, manzûm ilmihâl geleneğinin henüz akademik incelemelere konu edilmemiş örneklerinden biri olan *Manzûme-i İsmi Celâl* adlı eser ele alınacaktır. Çalışmanın temel gayesi, söz konusu manzûmenin ilmî çevrelere tanıtılmasını sağlamak ve manzûm ilmihâl literatürüne mütevazı bir katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda, eserin müellifi, telif tarihi, yazılış amacı ve içerik yapısı ayrıntılı biçimde değerlendirilecek; nazım biçimi ve dil özellikleri gibi şekil unsurları da göz önünde bulundurularak eserin ilmihâl geleneği içindeki edebî konumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, eserin tespit edilen nüshasına dair bilgiler sunulacak ve transkripsiyonlu metni araştırmacıların istifadesine sunulmak üzere çalışmanın sonuna eklenerek ilmî literatüre kazandırılacaktır.

1. Nüsha Tavsifi

Eserin tespit edilebilen tek nüshası, Süleymânîye Kütüphanesi Kasidecizâde Bölümü'nde 140 numara ile kayıtlı olup, toplam 14 varaktan meydana gelmektedir. Nüsha harekeli nesih hattıyla kaleme alınmış olup fasıl başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüshanın 13 satır halinde tertiplenmiş olan her bir varağı, 216 x 165 mm dış ölçülere ve 160 x 102 mm boyutlarında bir yazı alanına sahiptir. Nüshanın başlangıcını ve sonunu teşkil eden mısralar ise şöyledir:

Başı:

Hamd ol hallâk-ı celîle
Ki kendin bildürdi Allâh

Sonu:

Üstâzın anda bulaydı
İd-i ekbere ireydi

Nüshada müstensihe dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu nedenle, eserin müellif hattı mı yoksa istinsah bir nüsha mı olduğu hususunda kesin bir kanaat bildirmek mümkün değildir. Bununla birlikte derkenarlarda yer alan minhuvat kayıtları, nüshanın istinsah yoluyla elde edildiğine işaret etmektedir. Söz konusu kayıtlarda, çoğunlukla "ط/tı", "ن/nün", "ج/cīm" gibi nüsha remizlerini andıran harflerin altına, ilgili mısradaki ibarenin alternatif bir biçimi yazılmış ve "nüsha" (نسخة) kaydı düşülmüştür. Kimi yerlerde ise herhangi bir remiz kullanılmaksızın açıklayıcı notlar eklenmiştir. Nüsha, bu özellikleri itibarıyla ilk bakışta bir mukabele nüshası intibai uyandırmaktadır; ancak klasik mukabele nüshalarında müşahade edilmesi beklenen bazı ayırt edici unsurların eksikliği de dikkat çekmektedir. Zira mukabele nüshalarında görülen, farklılık ve fazlalıkların metin içerisinde hususi işaretlerle gösterilmesi, eksik yahut hatalı ifadelerin altının çizilerek sayfa kenarına صح gibi tashih işaretlerinin konulması gibi uygulamalara⁶ bu nüshada rastlanmamaktadır. Ayrıca, bazı kenar notlarının, bulundukları varaktan farklı varaklardaki ibarelerle ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Bütün bu hususlar, söz konusu nüshanın, muhtevaya tam anlamıyla vâkıf olmayan bir hattat tarafından, bir mukabele nüshasından istinsah edilmiş olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

⁶ Ayrıntılı bilgileri için bkz. Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatında Araştırma Yöntemleri I-II* (Erzurum: Eser Basım Yayınları, 2015), 372-379.

2. Eserin Adı ve Müellifi

Eser, kütüphane katalogunda “İlm-i Hâl” şeklinde genel bir başlık altında kayıtlıdır. Ferağ kaydı bulunmayan nüshanın dış ve iç kapağında da adına ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bununla birlikte, metin kısmı incelendiğinde müellifin, biri fasıl başlığında, diğeri ise manzume içerisinde olmak üzere iki farklı yerde eserini “Manzûme-i İsm-i Celâl” şeklinde andığı görülmektedir. Dolayısıyla, eserin isminin “Manzûme-i İsm-i Celâl” olduğu anlaşılmaktadır.

[1^b]

‘İlm-i Hâl fî Faşl-ı Muḳaddime-i **Manzûme-i İsm-i Celâl**

[2^a]

Bunun ismüdür ‘ilm-i hâl

Manzûme-i İsm-i Celâl

Ḥalâvetde bir gömeç bâl

Lezzetin bildüre Allâh

Aynı şekilde, dış ve iç kapakta müellife ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak metin kısmında, müellifin bir yerde “Yûsuf-ı ‘Aczî” ismiyle, iki yerde ise yalnızca “‘Aczî” mahlasıyla kendisini andığı görülmektedir. Bu durum, müellifin adının “Yûsuf”, mahlasının ise “‘Aczî” olduğunu ortaya koymaktadır.

[13a]

İnanup ikrâr eyledi

Pür kuşûr **Yûsuf-ı ‘Aczî**

İmânım hıfz it ilâhî

Emânet eyledim Allâh

[13b]

Keremiñle ‘**Aczî** mağrûr

‘Afv it lütfiñla Yâ Gafûr

Eyle firdevsiñle mesrûr

Bi-lâ hisâbin Yâ Allâh

[14a]

Ru’yetu’llâha ereydi

Maṭlabın temâm bulaydı

Bu ‘Aczî bunu nazm itdi

Nazımda li’llâh ‘azm itdi

Ne var ki tezkire ve tabakat kitaplarında “Aczî” mahlasını kullanan “Yûsuf” isminde bir şaire veya bu isimlerden herhangi biriyle ilişkilendirilebilecek bir manzûm ilmihâl müellifine rastlanmamıştır.

3. Eserin Telif Tarihi ve Sebebi

Nüsha üzerinde, telif veya istinsah tarihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Eserin muhtevasında da telif zamanına ilişkin bir bilgiye yer verilmediği görülmüştür.

Eserin telif sebebi, bulûğa ermiş mükellefler tarafından okunup ezberlenmesi, onların hayır duasına mazhar olunması ve nihayetinde Allah’ın af ve mağfiretine erişilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

4. Eserin Muhtevası

Eserde, mukaddimeyle başlayan ve dua muhtevalı bir hâtımeyle sona eren, manzûm 26 fasıl bulunmaktadır. Eserin sonunda ise büyük mezhep imamlarının ve müctehidlerin fıkıh ilmini aktarma ve geliştirme sürecini tasvir eden bir manzûme yer almaktadır.

Eserdeki başlıklar ve başlıkların muhtevası şu şekildedir:

1. Fasıl: 'İlm-i Hâl fî Faşl-ı Muḳaddime-i Manzûme-i İsm-i Celâl

Mukaddimeden oluşan bu fasılda, ilm-i hâl bilgisinin önemi vurgulanmıştır. Müellif, Allah'a hamd ve şükürle başladığı mukaddimede, Hz. Muhammed'e (sav), ehl-i beyte, ashaba ve Ehl-i sünnet müminlere salât ve selam ettikten sonra ilmihâl bilgilerini öğrenmenin öneminden bahsetmiştir. Kadın, erkek bülüğa ermiş her mükellefin farz olan ibadetleri yerine getirmesi gerektiğini vurgulanmış, cehalet ve ihmalkârlığın tehlikelerine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, kaleme aldığı ilmihâlin sade ve hoş bir üsluba sahip olduğunu ve ezberlenmesinin faydalı olacağını ifade etmiştir.

2. Fasıl: Faşl-ı İmân-ı İcmâl

İmanın temel esasları ele alınmıştır. İnsanlara, iman konusunda ihmalkâr davranmamaları gerektiği hatırlatılarak, yalnızca gerçek iman sahiplerinin cennete gireceği belirtilmiştir. Allah'ın birliği ve kâinatın tek yaratıcısı olduğu vurgulanırken, O'nun tek mâbut ve mutlak hâkim olduğu ifade edilmiştir. Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliği kesin bir gerçek olarak kabul edilmiş ve onun getirdiği vahyin tamamına kalpten inanmanın önemi üzerinde durulmuştur. İslam'ın hak din olduğu, Kur'an'ın ilahi bir kitap olduğu ve Müslümanların kiblesinin Kâbe olduğu anlatılarak, kişinin kendisini bu inanç doğrultusunda tanımlaması gerektiği vurgulanmıştır.

3. Fasıl: Faşl-ı İcmâl-i Ehl-i sünnet

Bu fasılda umûmiyetle Ehl-i sünnet inancına bağlılığın ve Hanefî mezhebine tabi olmanın gereği üzerinde durulmuştur. Ebu Hanife'nin fikhî görüşlerine uyulması gerektiğini belirten müellif, Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat'ın hak mezhep olduğunu, diğer yolların ise batıl sayıldığını ifade etmiştir. Bu görüşünü, Hz. Peygamber'in "Benim ve ashabımın yolu budur" sözüyle temellendirmiştir. Ehl-i sünnet inancının, Hz. Peygamber'in (sav) ve ashabının yolu olduğunu; bu yolun temelinde ise dört halifenin sırasıyla hak halife olarak kabul edilmesi ile onların ardından gelen sahabeye ve Ehl-i Beyt'e muhabbetin olduğunu belirtmiştir. Son olarak müellif, bu doğru inanç ve mezhepten sapmamayı ve Allah'ın bu yolda kendilerini sabit kılmasını dilemiştir.

4. Fasıl: Faşl-ı Mü'min-bihden Tevhîd-i Bārî Te'ālā

Tevhid inancının detaylı bir şekilde ele alındığı bir fasıldır. Allah'ın birliği ve benzersizliği, hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı, zaman ve mekân ile kayıtlı olmadığı gibi temel inanç esaslarını bilmenin ve bunlara iman etmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Müellif, Allah'ın başlangıcı ve sonu olmayan mutlak varlık olduğunu ve yaratılmışlara benzemediğini ifade etmiştir. Allah'ın zatı ve sıfatları bağlamında evrenin, göklerin ve varlıkların yaratıcısının yalnızca O olduğunu, hiçbir şeyin O'na ortak koşulamayacağını ve hiçbir şeyin O'nun dengi olmadığını, teşbih ve tescimden uzak olduğunu, yani hiçbir surete bürünmediğini, hiçbir şeye benzemediğini, hiçbir mekânda bulunmadığını belirtmiştir. Hulûl (Allah'ın bir varlığın içine girmesi) ve ittihad (Allah ile yaratılmışların birleşmesi) gibi inançların batıl olduğunu açıkça ifade etmiştir. Son olarak insan aklının Allah'ın zatını tam anlamıyla kavrayamayacağına, O'nu hakkıyla yalnızca kendisinin bilebileceğine dikkat çekmiştir.

5. Fasıl: Faşl-ı Şifât-ı Allāhu Te‘ālā

Allah’ın sıfatları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Müellif, Allah’ın eksiksiz ve mükemmel sıfatlara sahip olduğunu vurgulayarak, O’nun noksan sıfatlardan münezzehe olduğunu belirtmiştir. Sübûtî sıfatlar, yani Allah’ın varlığını ve kudretini ortaya koyan sıfatları sıralanmış ve bunların her biri açıklanmıştır. Allah’ın, bu sıfatların zıtlarıyla asla vasıflandırılmayacağı, O’nun fanilik, cahillik, güçsüzlük, dilsizlik ve sağırlık gibi her türlü eksiklikten münezzehe olduğu ifade etmiştir. Böylelikle İslam akaidinde Ehl-i sünnet anlayışına uygun tevhid düşüncesini ortaya koymuş; Allah’ın zatı ve sıfatlarına dair doğru bilginin niteliği belirginleştirmiştir.

6. Fasıl: Faşl-ı Esmā’ullāhi Te‘ālā

Bu fasılda, Allah’ın isimleri (esmâsı) ve bu isimlere gösterilmesi gereken saygı ve hürmet üzerinde durulmuştur. Allah’ın birçok isminin bulunduğu, ancak bunların hepsinin aynı yüce zâtı ifade ettiği belirtilmiştir. Esmâ-i Hüsnâ’nın doksan dokuz isimden oluştuğu ve bunun hadislerde yer aldığı belirtilmiş; bu isimler arasında en yüce ve kuşatıcı olanın “Allah” lafzı olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bu isimlerin Allah’ın azametini ve kemâl sıfatlarını yansıttığına dikkat çekilmiştir. Allah’ın isimlerine ta’zîmle (saygıyla) yaklaşmanın müminler için vâcib olduğu, bu saygıyı göstermeyenlerin günahkâr olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, Allah’ın zâtıyla isimlerinin birbirinden ayrı olmadığı; O’nun ancak bu isimler aracılığıyla tanınabileceği ifade edilmiştir. Gaflete düşmemek ve daima ilahî huzurda olduğunu hatırlamak adına, Allah’ın isimleri zikredilirken “Celle celâluhû” veya “Teâlâ şânühû” gibi ta’zîm ifadelerinin kullanılmasının gerekliliği özellikle vurgulanmıştır.

7. Fasıl: Faşl-ı Melâ’ike-i Allāh Te‘ālā

Meleklerin yaratılışı, mâhiyeti ve vazifeleri veciz ifadelerle tasvir edilmiştir. Göklerde ve yerde bulunan bu seçkin varlıkların, nûrdan yaratılmış, Hakk’ın saf ve itaatkâr kulları olduğu; günah ve isyandan uzak, yalnızca kulluk ve itaate adanmış varlıklar olarak yaratıldıkları dile getirilmiştir. Meleklerin, insan tabiatına mahsus olan uyku, yorgunluk, açlık gibi zafiyetlerden tamamen münezzehe kılındıkları, onların nûrânî varlıklarının ne ateşten etkilenip yandığı ne de soğuktan üşüdüğü vurgulanmıştır. Aynı zamanda, Allah’ın onlara özel olarak ihsan ettiği bir kudretle diledikleri sûrete girebildikleri belirtilmiş, özellikle vahyin elçisi Cebrâîl, tabiat işlerinin idarecisi Mikâîl, sûrun sesiyle kıyameti başlatacak olan İsrâfîl ve canları teslim alan Azrâîl’in, ilâhî huzura en yakın ve emin varlıklar oldukları ifade edilmiştir. Nihayet, şeytanın meleklerden ayrı bir mahiyetle, ateşten yaratıldığı ve insanın açık düşmanı olduğu vurgulanarak, kulların bu düşmanın vesveselerinden kaçınıp ancak meleklerin tertemiz ilhamına yönelerek kurtuluşa erişebileceği aktarılmıştır.

8. Fasıl: Faşl-ı Kütübi’llāhi Te‘ālā

Allah Teâlâ’nın peygamberlerine indirdiği kutsal kitap ve sahifeler anlatılmıştır. Hak kelâmının, peygamberlere gönderilen sahifeler ve dört büyük kitaptan oluştuğu; toplamda yüz sahifenin yanında, Tevrât, Zebûr, İncil ve Kur’ân’da bütün ilâhî emirlerin ve şariat hükümlerinin toplandığı dile getirmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak Âdem peygambere on sahife, Şît peygambere elli sahife, İdris peygambere otuz sahife ve Halîlullah olan İbrahim peygambere de on sahifenin verildiği belirtilmiştir. Ardından, Tevrât’ın Mûsâ peygambere, Zebûr’un Dâvûd peygambere, İncil’in ise Rûhullah lakaplı İsâ peygambere indirildiği, son olarak ilâhî vahyin, Allah’ın Habîbi Hz. Muhammed’e yirmi üç yıl içinde peyderpey vahyedilen Kur’ân ile tamamlandığı ifade edilmiştir.

9. Fasıl: Faşl-ı Resûlu'llâh Te'âlâ

Peygamberlerin sıfatlarını ve sahip oldukları ayırt edici özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, onların insanlık için ideal örnekler olduğunu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Allah'ın yeryüzüne birçok peygamber gönderdiği ve peygamberlerin ilâhî irade tarafından özel olarak seçilmiş kullar olduğu vurgulanmıştır. Peygamberlerin, sadakat (sıdk), gûnahtan korunmuşluk (ismet), üstün zekâ ve kavrayış (fetânet), güvenilirlik (emânet) ve vahiy hükümlerini eksiksiz iletme (tebliğ) gibi sıfatlarla donatıldığı; yalan söylemek (kizb), günah işlemek, ahmaklık (hamâkat), hakikati gizlemek (ketm) ve ihanet gibi kusurlardan bütünüyle münezzeh oldukları belirtilmiştir. Ayrıca bazılarının, peygamberlerden sehven küçük günahların sudûr etmesinin mümkün olduğunu söyledikleri; ancak onların kesinlikle şirk koşmadıkları ve günah işlemedikleri ifade edilmiştir.

10. Fasıl: Faşl-ı Esmâ-i Enbiyâ' ve 'Adedihim

Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri zikredilen peygamberlerin sayısı, adları ve temel vasıfları ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. Kur'ân'da toplam yirmi sekiz peygamberin adının geçtiğini belirtilerek bunlar sırasıyla zikredilmiştir. İlk peygamber olarak Âdem'den başlanıp, Şît, İdrîs, Nûh, İbrâhim, Elyesa', İlyâ, Şuayb, Hârûn, Mûsâ, İlyâs, Eyyûb, Dâvûd, Süleymân, Zekeriyâ, Yahyâ ve Îsâ gibi nebîlerin isimleri sıralanmış; Hz. Mûsâ'nın "Kelimullah", Hz. Îsâ'nın ise "Rûhullah" sıfatlarıyla anıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca peygamberlikleri tartışmalı olan Zülkarneyn, Üzeyir ve Lokman hakkında farklı görüşlerin mevcut olduğu, bazı alimlerin onları nebî, bazılarının ise velî olarak kabul ettiği belirtilmiştir. İnsanlığın atası Hz. Âdem'in İlk peygamber, Hz. Muhammed'in ise "Hâtemü'n-nebiyyîn" vasfıyla son peygamber olduğu; insanlara, cinlere ve bütün varlığa gönderildiği, Allah'ın en sevgili ve en faziletli kulu olarak tüm mahlûkat arasında üstün kılındığı ifade edilmiştir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in ümmetinden kılınmış olmanın bir nimet olduğu vurgulanmış; bu sebeple onun sünnetine bağlı kalmak ve bu ilâhî lûtfâ daima şükretmek gerektiği, zira ümmetine şefaathî kılındığı belirtilmiştir. Bu iki peygamber arasında daha pek çok peygamberin gönderildiği ve bunların sayılarını yalnızca Allah'ın bilebileceği, bütün peygamberlerin mucize sahibi olduğu ve velilerin kerametlerinin hak olduğu beyan edilmiştir. Bu çerçevede velîlerin en faziletlisinin Hz. Muhammed olduğu belirtilmiş, tüm sahâbenin velî olduğu, sahâbeye uyan kişilerin de velî kabul edildiği, bunun aksini iddia edenlerin ise "deli" olarak nitelendirildiği dile getirilmiştir. Böylelikle peygamberlerin ve onlara tâbi olan sahâbenin manevî konumu, Ehl-i sünnet itikadî doğrultusunda net ve kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur.

11. Fasıl: Faşl-ı Ve'l-yevmi'l-âhîr

Kıyamet alametleri, ahiret halleri ve cennet-cehennem inancı ele alınmıştır. Kıyamet kopmadan önce bazı alametlerinin ortaya çıkacağı, bu çerçevede Hz. Îsâ'nın yeniden yeryüzüne ineceği, Mehdi'nin zuhur edeceği, küçük ve büyük kıyamet alâmetlerinin hak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kabirde sorgu suâl ile azap ve mükafatın gerçek olduğu, insanların yeniden diriltilerek mahşer gününde toplanacağı ifade edilmiştir. O gün her insanın, dünya hayatında işlediği söz ve davranışlarından tek tek hesaba çekileceği ve amel defterlerinin ortaya konulacağı bildirilmiştir. Ardından cehennemin yedi kat olduğu belirtilerek, alt katlarda inkârcıların sonsuz ve tarif edilmez azaplara uğrayacağı, üst katın ise günahkâr müminlere ayrıldığı ve bunların imanları sebebiyle geçici süreyle orada kaldıktan sonra cennete girecekleri ifade edilmiştir. Sekiz cennetin varlığına işaret edilmiş, cennetin müminler için ebedî yurt olduğu ve oradaki nimetlerin sonsuzluğu dile getirilmiştir.

12. Fasıl: Faşl-ı ve bi'l-kader ve temām-ı mü'men bihî

Kader ve kazanın hak olduğu ve bunlara inanmanın imanın tamamlayıcı unsurlarından sayıldığı dile getirilmiştir. Hayır ve şerrin Allah'ın takdiriyle gerçekleştiği, kulun ise kendi iradesiyle ihtiyar ettiği ve fiillerinden sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, insanın işlemiş olduğu şer fiillerin Allah'ın kazası kapsamında olduğunu; ancak şer ve kötülüklere Allah'ın rızasının olmadığını dile getirilmiştir. Ardından "iman edilen şeyler" anlamına gelen "Mü'men bihî" bahsinin tamamlandığı ve bunun "usûlü'd-dîn" olarak isimlendirildiği belirtilmiş ve din ile millet kavramlarının aynı anlamda kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca İslam dininin temel hükümlerini teşkil eden farz, sünnet, müstehap, mübah, haram, mekruh ve müfsid gibi sekiz hükmün şer'i bir düzen içerisinde insanlara açıklandığı belirtilerek, inanç esasları ve amellerin çerçevesi ortaya konmuştur.

13. Fasıl: Faşl-ı Binā-yı İslām

Bu fasılda İslam'ın temel esasları ve iman kavramı ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in, İslām dininin temel esaslarını kelime-i şehâdet (tevhid), namaz, zekât, oruç ve hac ibadetlerinden oluşan beş temel üzerine bina edildiğini bildirdiği; bu esaslardan zekât ve hac ibadetlerinin ise yalnızca malî imkâna sahip olanlara farz kılındığı ifade edilmiştir. Bunların, dinin zaruri esasları olduğu, bir müminin bu hükümleri bilmesi gerektiği, inkâr edenlerin ise kâfir sayılacağı belirtmiştir. Ayrıca, kelime-i tevhidin mânâsının; "Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına, kulluğun ve ibadetin yalnızca O'na mahsus olduğuna ve O'ndan gayri tüm ilâhların bâtıl ve geçersiz olduğuna" inanmak olduğu ifade edilmiştir. Tevhid inancının, müminlere Allah Teâlâ'nın bir lütfu olarak nasip edildiği, böylesi yüce bir nimete mazhar olunmasının ise daima şükürle karşılanması gerektiği hatırlatılmıştır. Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu, onun getirdiği hakikatlerin ebedî geçerliliğe sahip bulunduğu özellikle vurgulanmıştır. İslam'ın temel şartları olan namaz, oruç, zekât ve haccın akıl ve ergenlik şartlarına bağlı olarak kişilere farz olduğu, akıl sağlığı yerinde olmayan (mecnun) veya ergenliğe ulaşmamış (sabî) kimselerin bu yükümlülüklerden muaf tutulduğu açıklamıştır.

14. Fasıl: Faşl-ı Küfr ü Şirk

Küfür ve şirk kavramları ile iman arasındaki ilişki ele alınmıştır. İmanın doğru anlaşılabilmesi için yalnızca imanın değil, aynı zamanda onu zedeleyen küfür ve şirk kavramlarının da bilinmesi gerektiği belirtilmiş, böylelikle dinî bilginin önemi vurgulanmıştır. Küfür ve şirk üzere yaşamının büyük bir suç olduğu; bu hâl üzere ölen kimselerin tövbe etmeden öldükleri takdirde, Allah tarafından affedilmeyecekleri ve cehennemden çıkamayacakları hatırlatılmıştır. Bununla birlikte küfür ve şirkin toplumda yaygın olduğu, bu tehlikeden korunmanın yolunun sağlam ve doğru dinî bilgiler edinmekten geçtiği ve bu bilgileri öğrenmenin her mümine farz olduğu özellikle belirtilmiştir.

15. Fasıl: Faşl-ı Emr-i Tahâret

Tahâretin İslam dini içerisindeki önemi, kapsamı ve türleri ele alınarak temizliğin maddi ve manevi boyutları açıkça ortaya konmuştur. Tahâret, sadece bedensel bir arınma değil, aynı zamanda kalbin iman ile temizlenmesini içeren manevi bir boyuta da sahip olduğu belirtilmiştir. Kalbin temizliğinin, öncelikle doğru bir inanca (akâid) sahip olmayı ve güzel ahlâk sahibi olmayı gerektirdiği, kalpteki hakiki imanın ancak bu manevi tahâretle mümkün olduğu vurgulanmıştır. Bedensel temizliğin ise idrar, büyük abdest, kan, irin, meni, hayız ve nifas (lohusalık) gibi bedenden çıkan maddelerden temizlenmeyi kapsadığı ve ibadetlerin sıhhati için farz kılındığı; kişinin kendi bedenini, giysilerini ve içinde bulunduğu mekânı temiz tutmasının dinî bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir.

Maddî ve manevî temizliğin birbirini tamamladığı belirtilerek, hakiki tahâretin ancak bu iki yönün bir arada gerçekleşmesiyle mümkün olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca temizliğe ilişkin hükümleri doğru anlayıp uygulayabilmek için şer'î hükümler ve mezhepler hakkında bilgi sahibi olmanın gerekliliği vurgulanmış, böylece bilinçli bir iman ve doğru amel için ilmihâl bilgilerini öğrenmenin zorunluluğu ortaya konmuştur.

16. Fasıl: Faşl-ı Ferâ'iz-i Gusûl

Gusûl abdestinin farzları, önce ağza alınan su ile ağzın iyice çalkalanması, ardından buruna su çekilerek iyice temizlenmesi ve son olarak da vücudun tamamının hiçbir kuru yer kalmayacak şekilde özenle yıkanması olarak tarif edilmiştir.

17. Fasıl: Faşl-ı Ferâ'iz-i Vuzû

Abdestin farzları, öncelikle yüzün tamamen yıkanması, ardından ellerin dirseklerle birlikte yıkanması, başın mesh edilmesi ve ayakların topuklarla birlikte yıkanması şeklinde tarif edilmiş ve Allah'ın böyle buyurduğu ifade edilmiştir.

18. Fasıl: Faşl-ı Ferâ'iz-i Teyemmüm

Teyemmümün farzlarına yer verilen bu bölümde, suyun bulunmadığı ya da kullanılamayacak bir durumda olduğu durumlarda abdest veya gusûl yerine teyemmüm etmenin dinî bir zaruret olduğu belirtilmiştir. Bu uygulamanın Allah tarafından sadece Müslümanlara verilmiş bir ruhsat olduğu vurgulanmıştır. Son olarak, teyemmümün üç farzı bulunduğu belirtilmiş; bunların ilkinin niyet etmek, ikincisinin ellerin temiz toprak üzerine vurulmasından sonra yüzün mesh edilmesi, üçüncüsünün ise aynı şekilde kolların mesh edilmesi olduğu ifade edilmiştir.

19. Fasıl: Faşl-ı Ferâ'iz-i Şalât

Namazın geçerli olması için gerekli olan şartlar ve rükünler, İslâm fihkî çerçevesinde açık ve sistematik bir biçimde ortaya konmuştur. Bu bağlamda öncelikle beden, elbisenin ve namaz kılınan yerin temizliği (tahâret), abdest almak, avret mahallerini örtmek (setr-i avret), kıbleye yönelmek (istikbâl-i kıble), namaz vaktinin girmesi, namaza niyet etmek ve başlangıç tekbirini (iftitah tekbiri) almak gibi namazın dışına ait yedi temel şart zikredilmiştir. Ardından, namazın içindeki şartlar olan rükünlerin ise iftitah tekbiriyle başlayarak sırasıyla kıyam (ayakta durmak), kıraat (Kur'an okumak), rükû (eğilmek), secde (yere kapanmak) ve ka'de-i ahire (son oturuş) olduğu belirtilmiştir. Son olarak bu şart ve rükünlerin tümünün farz olduğu, dolayısıyla bunlardan herhangi birinin eksik bırakılması hâlinde namazın geçerli olmayacağı vurgulanmıştır.

20. Fasıl: Faşl-ı Ferâ'iz ve Şerâ'it-i Şavm

Oruç ibadetinin geçerli olması için gerekli olan şartlar ve orucu bozan hususlar açık ve sistematik biçimde ele alınmıştır. Müslüman olmak, akıl sahibi olmak, bulûğa ermek, oruca niyet etmek ve oruç süresi boyunca yeme, içme ve şehvetten uzak durmak gibi şartların, oruç ibadetinin geçerliliği için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca kadınların hayız ve nifas (lohusalık) hâlinde temizlenmiş olmaları, kişinin sağlıklı bulunması ve yolculuk hâlinde olmaması gerektiği belirtilerek, bu şartları taşımayanların Ramazan ayında oruç tutamayacakları, ancak mazeretleri sona erdiğinde tutamadıkları günleri kaza etmelerinin farz olduğu dile getirilmiştir.

21. Fasıl: Faşl-ı Şerâ'it-i Zekât

Zekât ibadetinin farz olma şartları ile zekâtın kimlere verilmesi gerektiği ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Buna göre zekâtın farz olması için kişinin Müslüman olması, bulûğa ermiş ve hür olması, ayrıca sahip olduğu malın nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmiş olması gerektiği ifade edilmiştir. Zekâtın ihtiyaç sahibi Müslümanların hakkı olduğu belirtilirken, kişinin zekâtını kendi anne-babası, dedesi ve

ninesi gibi üst soyuna; çocukları ve torunları gibi alt soyuna; ayrıca Peygamber soyundan gelen Sadât'a vermesinin uygun olmadığı belirtilmiştir.

22. Fasıl: Faşl-ı Şerâ'it ve Ferâ'iz-i Hâc

Hac ibadetinin geçerli olması için gerekli şartlar ve haccın temel farzları açık bir dille ortaya konmuştur. Buna göre hac, kişinin ömründe yalnızca bir defa yapması farz olan, ancak yerine getirilebilmesi için maddi güç, sağlık ve yol güvenliği gibi bazı şartların sağlanmasını gerektiren bir ibadettir. Haccın geçerli olabilmesi için üç temel farzın yerine getirilmesi gerektiği belirtilmiştir; bunlar, hacca niyet edilmesi (ihrama girilmesi), Arafat'ta belirlenen vakitte vakfe yapılması ve Beytullah'ın (Kâbe'nin) tavaf edilmesi olarak ifade edilmiştir.

23. Fasıl: Faşl-ı Kesb-i Helâl

Helal rızık elde etmenin ve meşru kazanç sağlamanın dinî ve toplumsal önemine değinilmiştir. İnsanın geçimini temin etmesi, ailesinin ihtiyaçlarını karşılaması ve dinî vecibelerini eksiksiz yerine getirebilmesi için helal kazanç elde etmesinin farz olduğu belirtilmiş ve şer'î açıdan meşru kabul edilen kazanç yolları beş maddede toplanmıştır. Bunlar ziraat (tarım), sanat (zanaatkârlık ve el emeğiyle yapılan işler), ticaret (alım-satım faaliyetleri), ücret karşılığı yapılan çalışmalar ve savaş ganimetleri olarak belirtilmiştir. Bu yöntemlerin dışındaki kazanç yollarının ise velîler ve âlimler tarafından hoş karşılanmadığı ve dinen tasvip edilmediği vurgulanarak, müminler helal yollardan rızık kazanmaya teşvik edilmiştir.

24. Fasıl: Faşl-ı Tecdîd-i İmân

Bu fasılda müellif, günahlardan tövbe etmenin önemini ve imanı yenilemenin (tecdîd-i imân) gerekliliğini edebî ve uygulamalı bir üslupla dile getirmiştir. Müellif, insanın hayatında karşılaşacağı günahlar karşısında, içten bir pişmanlık duyarak Allah'a tövbe etmesinin, böylece imanını yenilemesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Tecdid-i iman, Peygamber Efendimiz'in getirdiği bütün hükümleri samimiyetle tasdik etmek, helâl kılınan şeyleri benimseyip haram olanlardan ise uzak durmak anlamına geldiğini özellikle vurgulayarak, bunun müminler açısından hayatı bir önem taşıdığını belirtmiştir. Nihayetinde kişinin imanını sürekli olarak Allah'a emanet etmesinin ve O'nun himayesine sığınmasının gerekliliğine dikkat çekerek, imanın ancak Allah'ın korumasıyla muhafaza edilebileceğini ve bu şekilde yenilenmiş bir imanla huzura kavuşulacağını ifade etmiştir.

25. Fasıl: Faşl-ı Tecdîd-i Nikâh

Bu fasılda müellif, kendi yaşadığı şüpheyi dile getirerek nikâhını yenilemiştir. Eşinin hâlâ kendi nikâhında olduğunu, ancak bu konuda içinde pek çok şüphenin bulunduğunu ifade eden müellif, bu belirsizliği ortadan kaldırmak üzere vekilini tayin ettiğini ve nikâhını yenilediğini duyurarak Müslümanları da şahit tutmuştur. Böylece, dinî hükümlere uygun bir şekilde nikâhın yenilenmesi (tecdîd-i nikâh) gerektiğini hem kendi şahsî tecrübesinden hareketle açıklamış hem de toplum huzurunda gerçekleştirilen nikâh tazeleme işleminin önemini vurgulamıştır.

26. Fasıl: Faşl-ı Hâtîme-i Kitâb ve Du'â-yı Nâzım

Hâtîme (sonuç) ve dua faslında, müellif eserin içeriğinin ilmihâl bilgilerini özetleyen bir mahiyette olduğunu ve okuyucunun daha detaylı bilgiler edinmek için çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Eserin korunması, müminler arasında yayılması ve okuyanların ahirette Resûlullah'ın havzında toplanmaları için dua etmiş ve eseri yazan, düzelten ve yayılmasına katkı sağlayanlardan Allah'ın razı olmasını ve onlara büyük bir ecrin ihsan edilmesini dilemiştir. Bu faslı Peygamber Efendimiz'e, onun âline ve ashâbına

salât ve selâm getirerek tamamlayan müellif, eseri hayırla ananların dünya ve âhirette huzur ve emniyet içinde olmalarını temenni etmiştir.

27. Bu Manzûme Cevâhir-i Fıkh'ın âhırine karîb müctehidler beyânınıñ mefhûmıdır ki dîn-i mübîn ke'ennehû bir ekmege temsîl Türkî nazm olunmuşdur

Müellif, Hanefî mezhebinin ilim silsilesi ile müctehidlerin fikhî mirasın teşekkülü sürecindeki rolünü alegorik bir üslupla aktaran Arapça bir rivayeti, manzum olarak Türkçeye çevirmiştir. Söz konusu rivayette din ilmi bir ekmeğe benzetilmekte; ilmin nesilden nesile aktarımı ise sırasıyla tohum ekme, sulama, biçme, harmanlama, öğütme, yoğurma ve pişirme aşamalarıyla temsil edilmektedir. Müellif, bu süreci manzum bir anlatımla ele alarak, fikhî ilminin Hz. Peygamber'den itibaren nasıl geliştiğini ve Hanefî mezhebinin temelini oluşturan âlimler eliyle nasıl şekillendiğini açıklamıştır.

Fasıl başlığında ilgili rivayetin *Cevâhir-i Fıkh* adlı eserin son kısımlarında yer alan, müctehidler beyanı bahsinde geçtiği belirtilmiştir. *Cevâhir-i Fıkh*, Hanefî mezhebine ait fikhî hükümleri ele alan bir eserdir. Tam adı *el-Cevâhir min Fıkhî'l-Hanefiyye*'dir. Eserin müellifi, 8./14. yüzyılda yaşamış olan Tâhir bin Şeyhi'l-İslâm Kâsım bin Ahmed el-Hârezmî el-Ensârî'dir.⁷ İlgili rivayet eserde şu şekilde geçmektedir:

العلم زرع عبد الله بن مسعود، وسقاه غلقة، وحصد إبراهيم النخعي، وداسه حماد، وطحنه أبو حنيفة، وعجنه أبو يوسف، وخبز محمد بن الحسن الشيباني، والناس يأكلون من خبزه⁸

Manzûmenin girişinde, müellif hocasının kendisine "din ekmeği" verdiğini, bu nimetin büyük bir değer taşıdığını ve zihninde silinmez bir tat bıraktığını ifade etmiştir. Ardından, bu "ekmeğin/ilmin" sekiz büyük şahsiyet aracılığıyla nesilden nesile aktarıldığını belirtmiştir. Bu süreçte Fahr-i Âlem (Hz. Peygamber) ilim tohumunu bırakmış, Abdullah b. Mesud onu ekmiş, Alkame sulamış, İbrahim en-Nehâî biçmiş, Hammâd harmanlamış, İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe buğdayı una çevirmiş, Ebû Yûsuf hamurunu yoğurmuş ve son olarak İmam Muhammed pişirerek ilmî mirası tamamlamıştır. Böylece Hanefî mezhebinin ilim silsilesi, tıpkı bir ekmeğin hazırlanış süreci gibi aşamalı bir biçimde ortaya konmuştur.

Müellif, bu sürecin sonunda ortaya çıkan ilmin Ehl-i sünnet tarafından benimsendiğini ve muhafaza edildiğini, ancak batıl fırkaların (Fırak-ı Dâlle) bu ilmi reddederek hakikatten uzaklaştığını vurgulamıştır. Burada, Hanefî mezhebinin sağlam bir ilmî geleneğe dayandığı ve fikhî mirasının sahih bir çizgide ilerlediği anlatılmıştır. Müellif ayrıca, bu ekmekten yiyenlerin iman lezzetini tadacaklarını, cennet nimetlerinden faydalanacaklarını ve ru'yetullah ile şerefleneceklerini belirtmiştir. Böylelikle, sahih bir inanca sahip olmak ve doğru yolda ilerlemek için Hanefî mezhebine tabi olmanın önemine işaret etmiştir.

Manzûmenin sonunda müellif, bu şiiri Allah rızası için yazdığını, niyazının son nefesini imanla vermek olduğunu ve bu eseriyle Allah'ın rahmet ve affına mazhar olmayı umduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, cennette Kevser suyundan içmeyi, Firdevs

⁷ "Cevâhirü'l-fikh, Tâhir b. İslâm b. Kâsım b. Ahmed el-Ensârî el-Harezmî(ö. 771/1369)'ye ait bir eserdir. İsbât-ı vâcib, tevhid, tahâret, namaz, müridin âdabı gibi konuları ihtiva eden on babdan müteşekkildir." Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrût: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabî, 1941), 1/615.

⁸ "İlim tohumunu Abdullah b. Mesud ekmiş, Alkame onu sulamış, İbrahim en-Nehâî onu biçmiş, Hammâd harmanlamış, Ebû Hanîfe öğütmüş, Ebû Yûsuf hamurunu yoğurmuş, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ise onu ekmek olarak pişirmiştir; insanlar da hâlâ onun ekmeğini yemektirler." el-Cevâhir fî fikhî'l-Hanefiyye (Ma'a muhtasar fî'l-akîde ve's-sulûk), Tâhir bin Şeyhi'l-İslâm Kâsım bin Ahmed el-Hârezmî el-Ensârî, ta'lik yazan: Dr. Muhammed Eymen bin eş-Şeyh Ahmed el-Cemâl el-Hanefî, yayın evi: Dâru's-semân, İstanbul, 2019, s. 603.

cennetlerini görmeyi ve üstadını orada bulmayı arzuladığını ifade etmiştir. Bu yönüyle, manzûme sadece Hanefî mezhebinin ilim silsilesini anlatmakla kalmamakta, aynı zamanda müellifin bu mezhebe olan bağlılığını, dinî hassasiyetini ve uhrevî beklentilerini de yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, bu fasılda Hanefî mezhebinin fikhî ilminin Hz. Peygamber'den itibaren nasıl geliştiği, büyük âlimlerin bu sürece nasıl katkı sağladıkları ve Ehl-i sünnet'in bu ilmi nasıl muhafaza ettiği alegorik bir dille anlatılmıştır.

5. Şekil ve Tür Özellikleri

Nazım şekli ve yapısal özellikleri bakımından değerlendirildiğinde eserin 8'li hece ölçüsüyle yazıldığı ve nazım biriminin dörtlüklerden oluştuğu tespit edilmiştir. Kafiye düzeni ise xaxa bbba ccca ddda... şeklinde olup, bu yapı koşma nazım şekliyle uyumlu bir kafiye örgüsü sergilemektedir. Dolayısıyla eser, şekil bakımından halk edebiyatı geleneğine uygun bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca ilmihâl niteliğinde olan bu eser, dini ve öğretici bir içeriğe sahip olması açısından ilahi nazım türüne uygunluk göstermektedir. Buna istinaden koşma nazım şekliyle yazılmış bu eserin, tematik olarak ilahi türüyle örtüştüğünü söylemek mümkündür.

6. Neşirde İzlenen Yöntem

Nüshanın iç yapısı ve istinsah özellikleri üzerine yapılan incelemeler sonucunda ulaşılan tespitler ile bu doğrultuda neşirde takip edilen yöntemler aşağıda sıralanmıştır.

- Derkenarlarda çoğunlukla “ط/ت”, “ن/نûn”, “ج/çîm” gibi nüsha remizlerine benzer harflerin altına, ilgili mısradaki ibarenin alternatif bir biçimi yazılmış ve “nüsha” (نسخة) ibâresiyle minhuvât kayıtları düşülmüştür. Bazı durumlarda ise herhangi bir remiz veya (نسخة) ibâresi olmaksızın, doğrudan alternatif ifadeler veya konuyla alakalı kısa açıklamalar yazılmıştır. Ancak müstensih, söz konusu kayıtların manzûme içerisinde hangi mısralara tekabül ettiğini gösterecek herhangi bir işaret sistemi kullanmamıştır. Bu gibi durumlarda, metnin anlam bütünlüğü, ahenk unsurları ve hece sayısı gibi ölçütler dikkate alınarak minhuvât kayıtlarının muhtemel konumları tespit edilmeye çalışılmış ve ilgili yerlere dipnotlar eklenmiştir. Buna karşın, konumu kesin olarak belirlenemeyen bazı kayıtlar ise “Yeri tespit edilemeyen derkenar notu” ifadesiyle varak sonlarında dipnot şeklinde gösterilmiştir.

- Bazı manzumelerde görülen mısra eksikliklerinin, derkenarlarda yer alan minhuvât kayıtları yoluyla farklı bir nüshadan ikmal edildiği görülmüştür. Metin bütünlüğünü sağlamak amacıyla bu tür tamamlamalar doğrudan manzumeye dâhil edilmiş, minhuvât kaydı oldukları ise dipnotta belirtilmiştir.

- Farsça izafet yapısında kullanılan kesre, istisnaları olmakla birlikte nüshada çoğunlukla damme ile gösterilmiştir.

Örnek: emîn-ü dīnu'llāh, mu'īn-ü şer'u'llāh, 'ilm-ü hāl, ism-ü celāl, aşhāb-u Resūl'den, evşāf-u zātu'llāh, Ketm-ü hüküm, Qur'ān-u hablu'llāh, dīn-ü İslām. hallāk-u celīle, tavāf-u Beytu'llah, Yūsuf-u 'Aczī, setr-ü 'avret, Faşl-ı Muqaddime, Faşl-u İmān, Şifāt-ı bā-kemāl, Faşl-ı Kütübu'llāh, Kaşd-ı kebîre, kerāmāt-ı velī, zarūrāt-ı dīnden.

Bu konuya değinen akademik çalışmalarda, tarihî Türkçe metinlerdeki Farsça izafet kesrelerinde gözlemlenen bu tür yuvarlaklaşma eğilimi, dönem Türkçesinin dudak uyumuyla ilişkili doğal fonetik gelişimin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Türk dili tarihî metnlerinin ses ve ağız özelliklerini doğru yansıtmaları ve özellikle ses bilgisi araştırmalarında bu metinlerin daha işlevsel kullanılmasına imkân tanınması açısından, çeviri yazı aktarımlarında hareke sistemine bağlı kalınması dil

çalışmaları bakımından tavsiye edilmiştir.⁹ Ancak her ne kadar nüshada yer alan Farsça izafet yapılarının fonetik özellikleri dikkat çekici bazı unsurlar barındırsa da, istinsah tarihinin bilinmemesi nedeniyle bu malzemenin, Türk dilinin gelişim evreleri ile ses ve ağız özelliklerini takip etme noktasında dilbilimsel çalışmalara doğrudan bir katkı sunması mümkün görünmemektedir. Ayrıca izafetlerdeki tercihin, müstensihin konuya yeterince vâkıf olmamasından mı kaynaklandığı, yoksa bilinçli bir uygulamanın tezahürü mü olduğu hususu da açıklığa kavuşturulamamaktadır. Zira müstensihin aynı kelime örneklerinde dahi kesre ve damme kullanımı arasında tutarsızlıklar mevcuttur. Tüm bu belirsizliklerin yanı sıra, çalışmamızın Türk İslâm Edebiyatı sahasında gerçekleştirilmiş olması da göz önünde bulundurulduğunda, metinde üslup birliğini sağlamak amacıyla Farsça izafet yapılarının, mutad olduğu üzere kesreyle gösterilmek suretiyle çeviri yazıya aktarılması uygun görülmüştür.

- Sesli harflerden sonra gelen ve “u” ve “ü” olarak okunan atıf vavları, metinde çoğunlukla “vav” harfiyle değil, damme işaretiyle gösterilmiştir. Damme ile gösterilen bu atıf vavları çeviri yazıda kelimedden ayrılarak yazılmıştır.

Örnek: Bu i’tikâdü mezhebden / Bu i’tikâd ü mezhebden, İdi ol kâdirü kayyûm / İdi ol kâdir ü kayyûm, Şâhü gedâ ‘ibâdu’llah / Şâh ü gedâ ‘ibâdu’llah, Hem bir adı dînü millet / Hem bir adı dîn ü millet, Farzû vâcib ile sünnet / Farz ü vâcib ile sünnet.

- Atıf harflerinin tamamen ihmal edildiği yerler tespit edilmiştir. Hece sayısında eksikliğe yol açan bu durum, ilgili yerlere köşeli parantez içinde eklenen atıf harfleriyle tashih edilmiştir.

Örnek: Hürûf [u] lafz, memât [ü] cehil, Cebr [ü] ta’tîl [ü] ‘acizden, İns [ü] cinn [ü] kâ’inâtîñ.

- Nüshada hâ (ح) ve hâ (ح) harflerinin sıkça birbiriyle karıştırıldığı tespit edilmiştir. Bu tür yazım hataları herhangi bir notlandırma yapılmaksızın tashih edilmiştir.

- Eser, hece ölçüsüyle kaleme alınmış olmakla birlikte, bazı mısralarda ölçüye uymayan hece eksiklikleri veya fazlalıkları tespit edilmiştir. Bu tür durumlarda, anlam bütünlüğü ile birlikte kafiye ve redif gibi ahenk unsurları ve ses benzerlikleri dikkate alınarak metin tamiri yoluna gidilmiştir. Yapılan eklemeler köşeli paranteze alınmış, çıkarmalar ise dipnotla gösterilmiştir.

Sonuç

Süleymaniye Kütüphanesi Kasidecizâde Bölümü’nde “İlm-i Hâl” şeklinde genel bir başlık altında kayıtlı olan nüshanın “Yûsuf” isimli ve “Aczî” mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan *Manzûme-i İsm-i Celâl* adlı eser olduğu tespit edilmiştir.

Mevcut kaynaklarda eserin müellifi ve telif tarihine dair açık ve doğrudan bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak metnin tematik yapısı ve içerdiği bazı göndermeler, müellif hakkında anlamlı ipuçları sunmuştur. Özellikle Ehl-i sünnet itikadına bağlılığın ve Hanefî mezhebine tâbi olmanın önemine yapılan yoğun vurgular dikkat çekicidir. Eserin sonunda yer alan ve klasik Hanefî fıkıh metinlerinden *Cevâhirü’l-Fıkh*’ta geçen, fıkıh ilminin Hz. Peygamber’den itibaren sahâbe, tâbiîn ve müctehid imamlar eliyle nasıl sistematik bir yapı kazandığını anlatan rivayete yapılan gönderme de bu bağlamda önemlidir. Müellifin, söz konusu rivayette “dîn ekmeği” olarak sembolize edilen fıkıh ilmini hocasından aldığına dair ifadeleri, onun klasik medrese geleneği içerisinde yetiştiğini ve fıkıh ilmini söz konusu silsile dâhilinde tevarüs ettiğini göstermektedir.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Mustafa Karaca, “Tarihî Türkçe Metinlerde Farsça İzafet ve Atıf Tamlamalarında Görülen Dudak Uyumu ve Çeviri Yazı Üzerine Birkaç Öneri”, *Türkiyat Mecmuası / Journal of Turkology* 2/31 (2021), 1-16.

Ayrıca bu durum, müellifin yalnızca ilmî birikimini aktarmakla kalmayıp, Ehl-i sünnet itikadının ve Hanefî mezhebine bağlılığın halk nezdinde yerleşmesi ve yaygınlaşması için tebliğci bir misyon üstlendiğini de ortaya koymaktadır.

Eser, hece vezniyle ve dörtlük nazım birimiyle kaleme alınmış olup, biçimsel açıdan halk edebiyatının koşma formuyla örtüşmektedir. Didaktik ve dinî muhtevasıyla ilâhî türüyle de tematik uyumluluk arz eden metin, açık, sade ve ezberlenebilir bir dille yazılmıştır. Bu yönüyle eser, hem öğretici niteliği hem de halkın anlayabileceği sade bir anlatımı bir arada barındırmaktadır. Bu bağlamda şiir, sözün etkisini artıran ritmik yapısı, kolay ezberlenebilirliği ve duyguyu harekete geçiren estetik boyutuyla, dinî bilgilerin hem bireysel belleğe kazanmasında hem de toplumsal düzeyde aktarımında işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır.

Manzûm ilmihâllerin genel olarak aruz vezniyle yazıldığı¹⁰ dikkate alındığında, *Manzûme-i İsm-i Celâl*'in hece ölçüsüyle kaleme alınmış olması, onu geleneksel kalıpların dışında konumlanan sıra dışı bir örnek hâline getirmektedir. Bu tercihten hareketle, müellifin, aruz vezinlerine aşina olmayan geniş halk kesimlerinin metni daha kolay okuyup anlayabilmesi amacıyla bu yöntemi bilinçli olarak tercih ettiğini söylemek mümkündür.

Ehl-i sünnet itikadına ve Hanefî mezhebine yönelik yoğun vurgular, eserin yalnızca temel inanç ve ibadet esaslarına dair didaktik içeriğiyle değil, mezhebî yönelimiyle de öne çıktığını açıkça göstermektedir. Eser, bu yönüyle yalnızca bireysel dindarlığın inşasında değil, aynı zamanda mezhep temelli kolektif bir kimliğin oluşumunda da etkili bir rol üstlenmiştir. Hanefî fıkına dair temel hükümleri öğretmenin ötesine geçen metin, Ehl-i sünnet inancı doğrultusunda bir aidiyet bilinci oluşturmayı ve bu bilinci nesiller boyu pekiştirmeyi amaçlamış; böylece ilmihâl bilgilerini yalnızca ferdî değil, aynı zamanda toplumsal bir kimliğin inşasına katkı sunacak şekilde aktarmıştır.

Sonuç olarak *Manzûme-i İsm-i Celâl*, Türk-İslam edebiyatında halkı dinî açıdan irşat etmeye ve bilinçlendirmeye matuf manzûm ilmihâl türünün dikkat çekici bir örneğini teşkil etmektedir. Eserin didaktik misyonu, mezhebî aidiyet vurgusu ve şiir diliyle oluşturduğu anlatım bütünlüğü, ilmihâl geleneği ve halk edebiyatı kesişiminde özgün bir konumda yer almasını sağlamaktadır.

¹⁰ Erdal Seyis, *Türk-İslâm Edebiyatında Manzûm İlmihâller ve Manzûme-i Cecelî İbrâhîm Efendi* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 9-35.

Çeviri Metin:

[1^b]

‘İlm-i Hâl Faşl-ı Muḳaddime-i

Manzûme-i İsm-i Celâl

Bismi’lîlâhi’r-rraḥmāni’r-raḥîm¹¹

Ḥamd ol Ḥallâḳ-ı Celîle

Ki kendin bildürdi Allâh

Nice biñ kez şükür hele

Bize lütf eyledi Allâh

Hem şalâtü ol ḥabîbe

Muḥammed şāhibü’ d-dîne

Bi’t-tabî’ âl ü şāḥbine

Anlar emîn-i dînu’ llâh¹²

Daḥı cümle tâbi’îne

Ehl-i sünnet mü’ minîne

Evvelîn ve āḥirîne

Anlar mu’în-i şer’u’ llâh

Ba’de kullarına evvel

Ḥüdâ ne farz eyledi bil

[2^a]

Nârîñı ger nisâ vü ricâl

Kor kılur ‘afv itmez Allâh

Ḥoşça manzûmdur bu icmâl

Hıfzıña al ḳo ḳıl ü ḳâl

Ne müşgildür cehl ü ihmâl

Cümlemizü uyar Allah

Bālîge lâzım budur ḥâl

Ezberleye cümle ricâl

Daḥı nisâ vü her eṭfâl

Tevfîḳin eyleye Allâh

Bunun ismüdür ‘ilm-i ḥâl

Manzûme-i ism-i celâl

Ḥalâvetde bir gömeç bâl

Lezzetin bildüre Allâh

Faşl-ı Īmân-ı icmâl

Eyâ insân budur icmâl

Īmânda eyleme ihmâl

Bu Īmânla ola bir ḳul

Cennete ḳor anı Allâh

Bu kevnüñ ḥālîḳı vardur

Bu mülkiñ mālîki birdür

‘Ālemiñ ma’bûdu oldur

Ki anıñ adıdur Allâh

Ol Ḥüdâ rabbimdür ḥaḳḳâ

Şekke maḥal yoḳdur aşlâ

[2^b]

Daḥı peygamberim şıḳḳâ

Muḥammed’dür Resûlu’ llâh¹³

Her ne kim Bārî’den geldi

Cümle ol Resûl getürdi

Şıḳḳ ile ḳalbim inandı

Cümleye âmentü bi’ llâh

İlâhî lüṭfuñı bildim

Kendümi ḥaḳ yolda buldum¹⁴

Ki İslâm dîñüdür dînim

Kitâbımdur kelâmu’ llâh

Ādem zürriyyetindenem

Muḥammed milletindenem

‘İbâdet itmeye ḳıblem

Olur her yerde Beytu’ llâh

Faşl-ı Īcmâl-i Ehl-i sünnet

‘Amelde Ebû Ḥanîfe ol

Mezhebim i’ tıḳādım bil

Olupdur Ehl-i sünnet ve’l

Cemâ’at mezhebim va’ llâh

Ḥaḳ i’ tıḳād Sünnî yolu

Ġayrı cümle bâṭıl belî

Benim ve aşḥâbım yolu

Budur didi Resûlu’ llullâh

Sünnîlik hem budur icmâl

Sevmek cümle aşḥâb u âl

[3^a]

Mezhebe ittibâ’ her hâl¹⁵

Bundadur bil rızâ’ ullâh

Ḥaḳ ḥalîfe ba’de Resûl

¹¹ **Minhu:** (٠) Kaç faşıl ve her faşıl kaç beyit olduğu faşıl evvel ve āḥirinde raḳam ile işâret olunmuştur.

¹² **Minhu:** (ط) şāhid -i dînu’ llâh - nüşâ

¹³ **Minhu:** Şalla’ llāhu ‘aleyhi ve sellem.

¹⁴ **Minhu:** (ط) Tevfîḳiñle yolu buldum

¹⁵ Nüşhada “her ḥâlde” şeklinde imlâ edilmiş ancak; bu şekliyle hece ölçüsüne uymadığından “her ḥâl” biçiminde okunması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Ebū Bekir ‘Ömer’dir ol
Şoñra ‘Osmān ‘Alī’dir bil
Ḥalīfe-i Resūlu’llāh

Ḥaḳ rāzı ola bulardan
Āl ü aşḥāb-ı Resūl’den¹⁶
Bu i’tikād ü mezhebden
Bizi çevirmeye Allāh

Faṣl-ı Mü’men-bihden Tevhīd-i Bārī Te’ālā

Tevhīd nedür bilmek gerek
Ma’rifet kazanmak gerek
Çok sa’y ile ‘ilim gerek
Cehlile bilinmez Allāh

Ḥüdā vardur inandım ben
Münezzeh öñ ve āḥirden
Degil varlığı gayrıdan
Budur aḳvāl-i vaşfu’llāh

Bu söze delīlim āyāt
Ulu eflāk u¹⁷ kâ’ināt
‘Ākile bu kâfī evet
Buların ḥālīķı Allāh¹⁸

Degildir kimseler kâdir
Kıla izhār böyle āşār
[3b]

Yok böyle şun’unda māhir
Nitekim ol kâdir Allāh¹⁹

Bu ‘ālemler yoğiken var
İdi ol kayyūm u kâdir²⁰
Kimseye muhtāc degildir
Muhtācdır cümle gayru’llāh²¹

Ḥüdā’nın naẓīri yokdur
Şerīki vezīri yokdur

Bunda yāve söyler çokdur
Mu’inden berīdür Allāh

Anı kimse toğurmadı
Hem andan kimse toğmadı
Aḥaddur küffī olmadı
İḥlāş’da zıkr itdi Allāh

Tebeddül ve teğayyürden
Daḥı sûret-i eşkâlden
Hem elvānü ve a’zādan
Berīdür cümleden Allāh

Ne gökler vü ne yerlerde
Ne sağ u sol ve öñ ardda
Berīdür şeş cihetden²² de
Ki yokdur hiç mekānu’llāh

Bu ‘ālemiñ gayrı yok ḥaḳ
Eyleme maḥlūķa ilḥāḳ
Hem oldur mü’eşşir ancak
Her eşyāda ḥakīmu’llāh

Ḥulūl ü ittiḥād²³ bātlı
De-gil vücūdu muṭlaḳ bil
[4a]

Müberrādır bulardan ol
Budur evşāf-ı zātu’llāh

Aña ‘āḳıl maḥlūḳ irmez
Kimseniñ fehmine şıgmaz
Künhüni kimseler bilmez
Hemān kendi bilür Allāh

Faṣl-ı Şıfāt-ı Allāhu Te’ālā

Şıfāt-ı bā-kemāl ilen
Ḥüdānı muttaşif bil sen
Zīrā noḳşān şıfatlardan

¹⁶ **Minhu:** (ط) Rıdvānu’llāhi Te’ālā ‘aleyhim ecma’in.

¹⁷ Nüşhada “eflāke” şeklinde imlâ edilmiştir; ancak bağlam dikkate alındığında burada bir atıf vav’ının yer alması gerektiği kanaatine varılmış ve kelime “eflāk ü” şeklinde okunmuştur.

¹⁸ **Minhu:** (ط) Ulu Allāh - nüşha

¹⁹ **Minhu:** (ط) Ulu Allāh. [Bu kayıt, nüşhada bir önceki varakın derkenarında yer almaktadır.]

²⁰ Bu mısra, nüşhada “İdi ol kâdir ü kayyūm” şeklinde geçmektedir ancak kafîye düzenini sağlamak amacıyla kelime sıralaması “İdi ol

kayyūm u kâdir” şeklinde tashih edilmiş ve metne bu şekilde aktarılmıştır.

²¹ Son iki mısra nüşhada metin içerisinde yer almamakla birlikte, derkenarda “(ط) Kimseye muhtāc degildir Muhtācdır cümle gayru’llāh bir şeye - nüşha” şeklinde kayıt düşülmüştür. Bu kayda istinaden, metnin akışını ve anlam bütünlüğünü sağlamak amacıyla söz konusu mısralar doğrudan manzumeye dâhil edilmiştir.

²² **Minhu:** (ط) Altı taraf.

²³ Nüşhada “ittiḥāda” şeklinde imlâ edilmiştir; ancak vezin gereği “ittiḥād” biçiminde okunması gerektiğinden metne bu şekilde aktarılmıştır.

Berîdür zû'l-celâla'llâh

Şübûtiyye sıfât-i zât

Hayât ü 'ilm ve irâdet

Dağı tekvîn ile kudret

Başar ü sem' kelâmu'llâh

Şıfât zâtın 'aynı dinmez

Dağı zâtdan da ayrılmaz

Bunlara hem hâdiş dinmez

Kādîm zât-ı şıfâtı'llâh

Hüdâ haydür mişâlsizce

Cümle hayya muhâlifce

Dem ü lahm ü ekl ü şürble

Degildür bil hayâtı'llâh

'Alîm oldur ki 'ilmine

Aña insânîñ fehmine

[4b]

İhâta eylemiş her ne

Cümle eşyâyı 'ilmü'llâh

Müriddür hem diledüğü

Tevakküfsiz olur fevrî

Kimse men' idemez anı

Ne kim diler ise Allâh

Mükevbindür mişâlsizce

İş işler gündüz ve gice

Kimin inşâ vü imâte

Kimin ihyâ ider Allâh²⁴

Kādîr oldur kudretine

'Akıl irmez hikmetine

Gökleri direksiz hele

Yerleri durtturur Allâh

Hakîkatde başîr oldur

Cümle eşyâya nâzırdur

Velî gözden münezzehdir

Dinür ammâ ki 'aynu'llâh

Semi'dür hem her kelâmı²⁵

İşidür cehrire sırrı

Ammâ ki kulağdan berî

Şıfâtı dinür sem'u'llâh

Mütekellimdir ol hele

Ammâ muhtâc degil dile

Hurûf [ü] lafz ü şavtile

Degil vâşif kelâmu'llâh

İmdî bunlarıñ zıdları

Hüdâ'da bulunmaz biri

[5a]

Cümle nakâyışdan arı

Ol Bārî bî-zevâla'llâh

Ya'nî memât ü cehilden

Cebr ü ta'tîl ü 'acizden

'Amâ şamem ü bekemden

Cümleden berîdür Allâh

Faşl-ı Esmâ'ullâhi Te'âlâ

Hüdâ'nın esmâsı çokdur

Birbirinden farkı yokdur

Haberde toksan toktuzdur

Anıñ ulu ismi Allâh

İşiden mü'mine lâzım

İsmine eylemek ta'zîm

Eylemeyen olur âşim

Çün vâcib eyledi Allâh

Diye celle celâlühü

Veyâ te'âlâ şānuhü

Dâ'im der-hâzır gerek bu

Ġafletden hıfz ide Allâh

İsmi zâtın 'aynıdır hem

Degil bu mes'ele mübhem

Aşlâ bunda yokdur şübhem

İsmiyle bilinür Allâh²⁶

Faşl-ı Melâ'ike-i Allâh Te'âlâ

[5b]

Hakkıñ hâliş kulıdurlar

Gökde yirde melekler var

Aşlâ 'işyân eylemezler

Ol mükerrem 'ibâdu'llâh

Yemez içmez bil anları

Dağı şehvetsiz cânları

Hem cümleten melekleri

Nürdan halk eyledi Allâh

Anlar da gayben mü'minler

Ġâybetden pek 'âbid kıllar

²⁴ Son iki mısra nüshada derkenarda yer almaktadır.

²⁵ Derkenar: Her şadâyı - nüshâ

²⁶ **Minhu:** Cümle eşyâ adıyla bilinür, üzerine hüküm sabit olur.

Yorulup hem uyumazlar
Anlara h̄aş itdi Allāh

Anlar yanup üşümezler
Cümle ecsām-i laṭifler
Diledügi şeikle anlar
Girir anlar bi-emri'llāh

Daḥı Cebrā'il Mīkā'il
Ve İsrāfīl ve 'Azrā'il
Muḥarreblerdür bular bil
Melekler hem emīnu'llāh

Şeyṭān meleklerden h̄āric
Hem aşlı āteş-i māric
Düşmenidür insānıñ kaç
Ol iblīs-i 'aduvva'llāh

Uyma gel vesvese zinhār
Melek ilhāmına uy var

[6a]

Yoksa caḥīmine atar
Bile şeyṭānıla Allāh

Faşl-ı Kütübu'llāhi Te'ālā

Hakḫıñ kelāmı kitāblar
Enbiyāya geldi anlar
Yüz şuhuf hem dört kitāblar
İçinde cümle şer'u'llāh

On şuhuf Ādem'e indi
Şīt'e elli şuhuf geldi
Otuz şuhfın İdrīs aldı
Onunu hem Ḥalilu'llāh

Tevrāt'ı virdi Mūsā'ya
Daḥı Zebūr'ı Dāvūd'a
Virdi İncīl'i²⁷ 'İsā'ya
Getürdi ānı rūḥu'llāh

Kur'ān'ı hem ḥabībine
Gönderdi ḥācet oldukça
Yigirmi üç yıl içinde
Temām kaṭ' oldı vahyu'llāh

Faşl-ı Rusulu'llāhi Te'ālā

Yeryüzinde hem beşerden

Çok enbiyā geldi Hāk'dan
Emr ü²⁸ nehyin teblīg iden
Anları h̄aş itdi Allāh

[6b]

Enbiyā ḥakḫında her dem
Beş sıfat bilmekdür elzem
Şıdk u²⁹ işmet feṭānet hem
Emn ü teblīg-i ḥükmu'llāh

Kızḫ ü günāh ü ḥamākat
Ketm-i ḥüküm ve ḥiyānet
Berīler bulardan evet
Cümleten enbiyā'ullāh

Sözlerinde şādıqlardır
Günāhlardan berīlerdir
Ākil ü hem emīnlerdür
Cemī'an enbiyā'ullāh

Hük-m-i Hüdā her ne ise
Ulaşdurdılar her nāsa
Me'mūr oldukları kimse³⁰
Şāh ü gedā 'ibādu'llāh

Kaşd-ı kebīre şağire
Müneffir denā'et her ne
Münezzeh bulardan cümle
Rusul ü enbiyāu'llāh

Sehven şağāyir şudūrı
Ba'zılar mümkindür didi
Şirk ü şağīreden biri³¹
Anlarda geçmedi bi'llāh

Faşl-ı Esmā-i Enbiyā' ve 'Adedihim

[7a]

Nebīlerin ismini hem
Didiler bilmesi ehem
Yigirmi sekizin i'lām
İder Kur'ān-ı ḥablu'llāh

Evvel Ādem ü İdrīs ol
Nūḥ u Hūd u hem Şāliḥ bil
Daḥı İshāḫ u İsmā'il
Ve İbrāhīm Ḥalīlu'llāh

²⁷ Nüşhada "İncīl'e" şeklinde imlâ edilmiştir; ancak anlam bakımından "İncīl'i" şeklinde okunması uygun görüldüğünden metne bu şekilde aktarılmıştır.

²⁸ Nüşhada "Emri" şeklinde imlâ edilmiştir.

²⁹ Nüşhada "Şıdkı" şeklinde imlâ edilmiştir.

³⁰ Nüşhada "Kīse" şeklinde imlâ edilmiştir.

³¹ Nüşhada "Berī" şeklinde imlâ edilmiştir; ancak mana dikkate alınarak "Biri" kelimesi olduğu kanaatine varışmıştır.

Lût u Ya'kûb Yûsuf ile
Biri Elyesa'dur hele
Biri Şu'ayb Hârûn ile
Ahî Mûsâ kelîmu'llâh

Biri İlyâs u Eyyûb'dur
Ve Dâvûd hem Süleymân'dur
Zekerîyyâ ve Yahyâ'dur
Biri 'İsâ-yı rûhu'llâh

Biriniñ adı Zû'l-kifl
Biri Yûnus nebîdür ol
Biriniñ ism-i pâki bil
Muhammed'dür Resûlu'llâh³²

Bu üç ihtilâfî olan
Zû'l-karneyn 'Üzeyir Loqmân
Ba'zî 'add itti nebîden
Didi ba'zî veliyyu'llâh

Cümle nebînüñ evveli³³
Atamuz Âdem'dür belî

[7b]
Ve âhiri hatme'n-nebî
Muhammed'dür Resûlu'llâh

Nebîsidür ol cemî'ün
İns ü cinn ü kâ'inâtıñ
Dağı cümle maḥlûḳâtıñ
Efḍalidür Ḥabîbu'llâh³⁴

Ḥaḳ anı 'âleme raḥmet
Kıldı seni aña ümmet
Tut sünnetin dâ'im şükret
Saña oldur şefî'ullâh

Bu ikinüñ arasında
Çok nebî geldi dünyâya
'İlim yokdur hisâbında
Bilür cümlesini Allâh

Şalâtile selâm eyle
Ol nebiyyi kâ'inâta
Dağı cümle enbiyâya
Ki anlardur emînu'llâh

Bularıñ mu'cizâtı çok

Hem kerâmât-ı velî ḥaḳ
Velîler efḍali muṭlaḳ
Resûlüñ yâri 'Abdu'llâh³⁵

Aşḥabıñ cümlesi velî
Anlara uyan da belî
Anlarıñ gayrısı deli
Cümlesi hep 'aduvva'llah

[8a]
Faṣl-ı Ve'l-yevmi'l-âḥir
Ḥaḳ kıyâmet 'alâmeti
İner 'İsâ gelür Mehdî
Şuḡrâ kübrâ ne kim dedi
Sözi şâdık Resûlu'llâh

Hep âhiret ḥâllerinüñ
Evveli mevtidür anıñ
Kıyâmeti bu herkesiñ
İmânla göçüre Allâh

Su'âlî ḥaḳ münkereynüñ
Hem 'azâb u şevâb ḳabriñ
Ve hem ba's-i yevm-i ḥaşriñ
İder ebdân ile Allâh

Ḥaḳkıñ rûz-i maḥşeri var
Hem ḥişâbla kitâbı var
Anda her kişiniñ şorar
Ḳavl ü fi'liñ ulu Allâh

Dağı sırâtı geçmekdür
'Ameller vezn olur ḥaḳdur
Cehennem yedi eṭbâkdur
Toldurur küffârı Allâh

Altı ḳata tolar eṣrâr
Mü'ebbed ḳalurlar bunlar
Şerḥ idemez anı diller
Ne 'azâblar ider Allâh

[8b]
Üst ḳata 'âşî mü'minler
Girerler muvaḳḳat anlar
Şoñ ucu cennâtî bunlar
Çün virmiş imânı Allâh

³² **Minhu:** Şallî ve sellim 'aleyhi ve 'aleyhim ecma'în.

³³ **Minhu:** Şallî ve sellim 'aleyhi ve 'aleyhim ecma'âin. [Bu kayıt bir sonrak varakta yer almaktadır.]

³⁴ **Minhu:** Peyğamberimizün sâ'ir enbiyâdan dörd şıfatınıñ ziyâde

³⁵ **Minhu:** Ebû Bekir'ün ism-i şerîfidür raḍiya'llâhu 'ahnu.

Haḳdur hem sekiz cennetler
Girenler heb mü'ebbedler
Anda göz görmedik zevkler
Virir mü'minlere Allāh

Hem ol cināna girenler
Şüphesiz sünnī mü'minler
Görüp mişālsizce anlar
'Ayān olur ru'yetu'llāh

Yā Rab sen müyesser eyle
Cümle mü'min sünnīlerle
Günāhkār 'Āczī Yūsuf'a
Ol ulu ni'metin Allāh

Faṣl-ı Ve bi'l-ḳaderi ve temām-ı mü'men bihī

Ḳader ile ḳazā ḳaḳdur
Ḳayır şer taḳdīr-i Rab'dur
Velākin iḥtiyār vardır
İşleyen ḳul iden Allāh³⁶

Şerr ü fısqıḳda[dır] ḳazāsı
Ammā ḳayradur rızāsı
Cehil buḫul daḫı 'aczi
Yok cümlesin virür Allāh

[9a]

Mü'men bi-hī temām oldu
Usūl-i dīn hem bir adı
İ'tikāden hem bu yolu
Ḳoydı ḳullarına Allāh

Hem bir adı dīn ü millet
İkisi de birdür evet
Yer gök ehli birdür elbed
Bu i'tikād ile bi'llāh

Furū'-ı dīn sekizdür hem
Oldı cümle on dört kelām
Cümlesi de dīn-i İslām
Bize iḥsān itdi Allāh

Farz ü vācib ile sünnet
Müstehab ile mübāḫāt
Ḳarām mekrūh hem müfsidāt
Beyān eyledi şer'ullāh

Faṣl-ı Binā-yı İslām

Bināsı İslām'ın beşdür
Tevḫīd ü şālāt ü şavmdür
Zekāt ḥac kim ḡanīlerdür
Ḳaber virdi Resūlu'llāh

Bular zarūrāt-ı dīnden
Mü'min iseñ bilür inān
Bilmeyüp hem inanmayan
Cümlesi kāfir-i bi'llāh

[9b]

Gel bunları bir söz eyle
Cem' eyleyüp bilüp söyle
Di lā ilāhe illa'llāh
Muḫammedün Resūlu'llāh

Kelime-i tevḫīd budur
Necāt-i dāreyni budur
Niçe bin yıl şükür azdır
Çün naşib eyledi Allāh

Ma'nāsı tevḫīdin budur
Ḳaḳ'dan ḡayrı ilāh yokdur
'İbādet aña lāyıḳdır
Bāṭıl cümleten ḡayru'llāh

Muḫammed hem resūlidür³⁷
Āḫir zemān nebīsidür
Getürdüḡi cümle ḳaḳdur
Çün beyān buyurdi Allāh

Bu imān ü İslām birdür
Daḫı anuñ rükni üçdür
Bilüp inanup iḳrārdür³⁸
Beyān olunan farzul'llāh

İmān ve İslām'ın şartı
'Aḳıl ile bülūḡ oldu
Mecnūn ile şabīleri
Mükellef itmedi Allāh

Faṣl-ı Küfr ü Şirk

[10a]

İmānı bildüḡiñ gibi
Bilmek gerek küfri³⁹ şirki⁴⁰
Bu iki cürmiñ şāḫibi

³⁶ **Minhu:** Kāsib ḳul ḫāliḳ Allāh.

³⁷ **Minhu:** Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem

³⁸ **Minhu:** 'Uzv ile iḳrār düşer. Dilsiz gibi ile eylemek mekrūh.

³⁹ **Minhu:** Küfür üç nev'dür. Küfr-i cehlī, küfr-i cühūdī, küfr-i ḥukmī.

⁴⁰ **Minhu:** Şirk iki nev'dür. Küfr-i celī, küfr-i ḫafī. Celīsi küfr, ḫafīsi günāh-ı kebā'ir.

Olamaz mı 'min-i bi' llâh
Ne îḡmān ḡalur ne 'amel

Dönmez ise ḡatli ḡelâl⁴¹
Bu ḡāl ile ölse bir ḡul
Caḡîmden ḡıḡarmaz Allāḡ

Küfür şirk hem ḡoḡdur ḡalkda
Beyān mümkin deḡil bunda
'İlm-i ḡālîndür elbette
Taḡşîlin farz itdi Allāḡ

Faşl-ı Emr-i Ṭahāret
Emr-i ṭahāret ehemdür
Ba'de'l-îḡmān bu elzemdür
'Amel ḡabûline şartdur
Zîrā farz eyledi Allāḡ

Bil iki nev'dür ṭahāret
Ḳalben biri beden elbet
Ḳalbde îḡmāndur ṭahāret
Beyān idiñ bi-ḡamdi' llāḡ

Daḡı 'aḡā'id ü aḡlāk
Pāklıkı elzemdür muṭlak
Bularda cehlîni bırak
Ḳün ḡarām eyledi Allāḡ

[10b]⁴²
Ṭahāret-i beden daḡı
Birḡaç nevi'dür ey aḡı
Ṭahāret kitābın oḡı
Cümle[ten] bildürür Allāḡ

Ṭaḡavvuṭ tebevṡül yerîñ
Pāk it onların her yerîñ
Her ne ḡıḡar ḡan ü irîñ
Bedenden yu 'ibādu' llāḡ

Daḡı inzāl-i menîden
ḡayız nifāsîñ ḡanından
Bu cümleñîñ temāmından

Şoñra pāk ol didi Allāḡ

Daḡı meḡān ü eşṡabîñ
Cümle pāk eyle her yerîñ
Pāklıkıñ bil hem şulārîñ
Dāreynde pāk ider Allāḡ

Pāk eyle hep iḡin ṭışın
Cümle necāyîsden dînin
Bu yolda⁴³ ola mu'îniñ
Ma'būd-ı pāk olan Allāḡ⁴⁴

Pāklıkı bilemez 'aklîñ
Olmayınca ḡükm-i şer'in
Bunlara varamaz fehmiñ
Mezheb bilmedikḡe bi' llāḡ

Faşl-ı Ferā'îz-i Ğusûl
[11a]

Ğuslûñ ferā'izi ancaḡ
Aḡza hem burna şı almak
Hem cümle ebdānı muṭlak
Yumaḡdur yā 'ibāda' llāḡ

Faşl-ı Ferā'îz-i Vuzû
Vuzûnuñ farzı yüz ile
Elin yumaḡ dirseklerle
Ayakları ṭopuḡlarla
Başa meş it didi Allāḡ

Faşl-ı Ferā'îz-i Teyemmüm
Teyemmüm farz zarûretde⁴⁵
Olur ḡuslile abdeste
Şu bulunmadıḡı yerde
Bize ḡās eyledi Allāḡ⁴⁶

Bunuñ farzı daḡı üçdür
Nıyyetle eller⁴⁷ başmaḡdur
Pāk⁴⁸ ṭopraḡ ya cinsinedür
Böyle emr eyledi Allāḡ

Ḍarb-ı evvel⁴⁹ yüze sürmek
İkinci ḡollara gerek

⁴¹ **Minhu:** İḡmāndan şoñra küfre muşır olan eri üç günden şoñra ḡatli, 'avreti ölünce[ye] ḡaps lâzımdur.

⁴² **Minhu:** Bunda 'ilmiñ - nüşā [Yeri tespit edilemeyen derkenar kaydı]

⁴³ **Minhu:** (ط) Ya'nî pāklık yolunda. Zîrā sûrî ma'nevî zāhiren bâṭinen İslām bunun üzerine deverān ider.

⁴⁴ **Minhu:** İde tevḡîḡını Allāḡ - nüşā.

⁴⁵ **Minhu:** (ط) Ba'zı yerde - nüşā.

⁴⁶ **Minhu:** Şu bulunan yerde daḡı mahalline göre teyemmüm câ'izdür ve bu ümmete maḡşûşdur.

⁴⁷ Nüşhada "ellerin" şeklinde geçmektedir; ancak bu şekliyle vezne uymadığından metne "eller" şeklinde aktarıldı.

⁴⁸ Nüşhada "pāki" şeklinde imlâ edilmiş.

⁴⁹ Nüşhada "Ḍarb-ı evvelde" şeklinde geçmektedir.

Bunları böyle bilmedeñ
‘Ameli farz itdi Allāh

Faṣl-ı Ferā’iz-i Şalāt

[11b]

Dağı nemāzı bil imdi
Yedi şartdur tışındaki
Dağı içindeki rükni
Beş oldı yā ‘ibāda’ llāh

Şart-ı evvel tahāretde
Sevb ü mekân ü bedende
Biri abdestdür elbette
Ki naş eylemişdür Allāh

Ve kıla hem setr-i ‘avret
Tekbīr evvel dağı niyyet
Bular şartdur kable’ş-şalāt
Hem istiḳbāl-i beytū’ llāh

İçindeki kıyām ile
Kırāat hem rükū’ ile
Sücūdu soñ ku’ūd ile
Cümlesin farz itdi Allāh⁵⁰

Faṣl-ı Ferā’iz ve Şerā’it-i Şavm

Şavmıñ şartı bulūğ imān
‘Akıl niyyet vakit ey cān
‘Özürsüz yeyüp içmekden
Şehvetden men’ itdi Allāh

Edāsınuñ şartı evet
Hayız nifāsdan tahāret
Dağı şihhat ve iḳāmet
Ehline şart⁵¹ itdi Allāh

[12a]

Bu ‘özürlerden biriyle
İren şehir-i ramazāna
Soñra ifākat⁵² bulana
Kazāsın farz itdi Allāh

Faṣl-ı Şerā’it-i Zekāt

İmdi zekātta şart muṭlak
İslām bülūğla hür olmak
Nişāb ile yıla varmak
Çün beyān itdi şer’u’ llāh

Ata ana ecdāda bil
Oğul u kız ve in esfel
Dağı sādāt maḥal degil⁵³
Faḳīr müslimiñ ḥaḳḳu’ llāh

Faṣl-ı Şerā’it ü Ferā’iz-i Hāc

Haccıñ şartı mişl-i zekāt
‘Ömürde bir ğinā şihhat
Emn-i tarīḳ bula kudret
Böyle farz eyledi Allāh

Üçdür anıñ farzları da
Biri niyyet biri vakfe
Bir sāt ‘Arafāt üzre
Dağı tavāf-ı Beytu’ llāh

Faṣl-ı Kesb-i Helāl

[12b]

Nefs ü ‘iyāl⁵⁴ infāk için
Dağı edā’-i dīn için
Helālinden kullar için
Kesbū farz eyledi Allāh

Kesbū dağı beş vechile
Şer’ ile var tahşil eyle
Zirā’at ya şan’at eyle
Gazā māli sebīlu’ llāh

Şer’-i bey’ u şirā’ biri
Hem anuñ ücretdür biri
Bunlarıñ gayru kārları
İtmedi bir veliyyu’ llāh

Faṣl-ı Tecdīd-i İmān⁵⁵

Hüdāyā cümle ‘uzvumdan

⁵⁰ **Minhu:** Namāzıñ ittifākı farz cümle on iki oldı.
[Derkenar notları bazen istifli yazıldığı için
müstensihin bu ifadeyi asıl kaynaktan hatalı
istinsah ettiği kanaatindeyiz. Zira bu şekliyle
cümle anlam bakımından dağınıktır. Muhtemel
doğrusu “Namāzıñ farzı cümle on iki, ittifāk
oldı.” şeklinde olmalıdır.]

⁵¹ **Minhu:** (ط) Farz - nüshā

⁵² **Minhu:** (ط) Selāmet - nüshā

⁵³ **Minhu:** (ط) Şerīf ve şerīfe ta’zīm için virilmez.

⁵⁴ Nüşhada “‘ayān” şeklinde imlā edilmiş; ancak
anlam bakımında “‘iyāl” olması gerektiği
kanaatiyle metne bu şekilde aktarıldı.

⁵⁵ **Minhu:** (ط) Küfr ü şirk meşā’ili bilmedikçe imān
ve nikāh тұrmaz. Şu kadar var ki cenbe? alınmaz
ve qarı evden gitmez ammā ölünce zinādan
kurtulmaz ve āḥirete imānla gitmez. Kendüyi
mi’min şandığı kalur. İmdī bu zamānda cehl
gālib olduğu ecilden bi-eyyi hāl her mü’min er ve

Geldi ise ḥatâ ‘isyân⁵⁶
Geçüp andan didüm el’ân
Cümleye estâğfîrû’llâh

Yâ Rab aḳvâl ü ef’âlim
Muḥâlîf her ne ki itdim
Ol ḥâl-i mâzîden geçdim
İslâm ḳabûl itdim Allâh

Her ne kim getürdi Aḥmed
‘Alemin fâḥri Muḥammed
Anlara taṣdîḳim ebed
Cümleye inandım bi’llâh

[13a]

Ḥelâl itdügini bildim
Ḥelâlini ḳabûl itdim
Ḥarâm itdügini her dem
Bilüp ḳaçdum ḥarâmu’llâh

İnanup iḳrâr eyledi
Pür ḳuşûr Yûsuf-ı ‘Aczî
İmânım ḥıfẓ it ilâhî
Emânet eyledim Allâh

Faṣl-ı Tecdîd-i Nikâḥ
Ḥâlâ nikâhımda ehlim
Şûphe itdügim çok budem
Vekîlimü ben de aldım
Şâhid olun ‘ibâdu’llâh

Faṣl-ı Ḥâtime-i Kitâb ve Du‘â-yı Nâzım

Bu nazımdaki ‘ilm-i ḥâl
Ġâyet icmâlendür icmâl
Taḫṣîle sa’y eyle her ḥâl
‘İzzete irdirür Allâh

Bunı tağyîrden ḥıfẓ ide
Beyne’l-mü’mînîn neşr ide
Ḥavẓ-ı Resûl’de ḥaşr ide
Oḳuyan ḳulların Allâh

Yazup muḳâbele iden
Ḥudâ râzı ola senden

[13b]

İşlâhına hem sa’y iden
Ecrin ulu ide Allâh

Keremiñle ‘Aczî mağrûr
‘Afv it lüṭfiñla Yâ Ġafûr
Eyle firdevsiñle mesrûr
Bi-lâ ḥisâbin Yâ Allâh

Şalâtile selâm hemîn
‘Alâ efḍali’l-mürselîn
Âl ü şaḥbiḥi ecma’in
Çün ‘âleme raḥmetu’llâh

Ve selâmun ‘ale’l-mürselîn⁵⁷
Ve’l-ḥamdü li’llâhi rabbi’l-‘âlemîn
Eyleye dârenyde emîn
Ḥayr ile⁵⁸ añanı Allâh

Âmîn

Temmet

[14a]

**Bu Manzûme Cevâhir-i Fıḫ’ıñ âḫirine
ḳarîb müctehidler beyânınıñ
mefhûmıdır ki dîn-i mübîn ke’enneḥû
bir ekmege temşîl Türki nazm
olunmuşdur**

Ḥ’âcem bir ekmek virdi
Dîn ekmegidür hem adı
Kimse ‘ömrimde virmedi
Dimâğımda ḳaldı ṭadı

Ol ekmekden her kim yedi
Şa’bân oldılar ebedi
Ol ekmek kim ḥ’âcem virdi
Sekiz elden bize geldi

Faḥr-i ‘âlem toḫum ḳoydı
İbn-i Mes’ûd anı ekdi
‘Alḳame daḥı şuvardı
Neḥa’i hem anı biçdi

Ḥammâd ḥirmen dâne itdi
İmâm A’zam un eyledi
Ebû Yûsuf hem yoğurdi
İmâm Muḥammed bişirdi

Bu velîde temâm oldı
Ġâyet ulu ni’met oldı
Hep mezheb ricâli yedi

‘avrete şabâḥdan ve aḥşamda tecdîd-i imân lâzımdır. Zîrâ dilleri ḥatâdan ḥâlî degildir.

⁵⁶ **Minhu:** (ط) Küfr ü ‘isyân - nüṣṣa

⁵⁷ **Minhu:** Mürselînî selâmetde kılan Bârî Te’âlâ selâmet-i dâreynde kıla kim ki nâzımın bir du‘â ile aña.

⁵⁸ **Minhu:** Raḥmetle - nüṣṣâ.

Rabbimiz tevfiğin itdi
Ehl-i sünnet cümle tutdı⁵⁹
Fırağ-ı dālle hā'ib oldı
Her kim ki bundan yemedi
Cāyi' oldılar ebedi

Hem bunı fehm ider oldı
Ola imānında tādı
Aña dinür mü'min adı
Kim ola dīninde kaydı

Bunı her Mü'min bileydi
Cennetde ni'met yiyeydi
Dağı hūriler ileydi
Ḥabību'llāh'ı göreydi

Ru'yetu'llāha ereydi
Maṭlabın temām bulaydı
Bu 'Aczī bunı nazm itdi
Nazımda li'llāh 'azm itdi

Ricāsı bir du'ā oldı
Āhır imān ile gideydi
Ġafūr⁶⁰ Allāh 'afv ideydi
Bi-lā hisābdan olaydı

Āb-ı kevşerden içeydi
Firdevs-i cinān göreydi
Üstāzın anda bulaydı
İd-i ekbere ireydi
Temmet

⁵⁹ **Minhu:** (ط) tıydı.

⁶⁰ **Minhu:** (ر) Rahīm - nüşha

Kaynakça

- Ece, Selami. *Klasik Türk Edebiyatında Araştırma Yöntemleri I-II*. Erzurum: Eser Basım Yayınları, 1. Basım, 2015.
- K. Arpaguş, Hatice. “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 22 (Ocak 2002), 25-56.
- Karaca, Mehmet Mustafa. “Tarihî Türkçe Metinlerde Farsça İzafet ve Atıf Tamlamalarında Görülen Dudak Uyumu ve Çeviri Yazı Üzerine Birkaç Öneri”. *Türkiyat Mecmuası / Journal of Turkology* 2/31 (2021), 1-16. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.984104>
- Karaman v.dğr., Hayreddin. *İlmihal (İman ve İbadetler)*. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 24. Basım, 2016.
- Kâtib Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrût: Dârü İhyai'l-Kütübî'l-Arabî, 1941.
- Memduhoğlu, Adnan. “İlmihâl Edebiyatının Serencâmı”. *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 21-49.
- Sâmî, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersââdet: İkdâm Matbaası, 1317.
- Seyis, Erdal. *Türk-İslâm Edebiyatında Manzûm İlmihâller ve Manzûme-i Cecelî İbrâhîm Efendi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.